

JOAN MARGARIT

POÈTICA

Construcció d'una lírica

Empúries

PREMI CERVANTES

Joan Margarit

Poètica

Construcció d'una lírica

Empúries

Barcelona

Edició a cura de Mercè Ubach

© Joan Margarit, 2020

© d'aquesta edició: Edicions 62, s.a.,
Editorial Empúries
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.editorialempuries.cat

Fotocomposició: Moelmo, s.c.p.
DIPÒSIT LEGAL: B. 2.889-2020
ISBN: 978-84-17879-33-4

El paper utilitzat per a la impressió d'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47). Tots els drets reservats.

ÍNDEX

ESCRIURE EN DUES LLENGÜES

Una llarga intensitat	11
Inici d'un mètode	19
La relació amb el lector o la lectora	31
Poesia i ciència	39
Poesia i arquitectura	53

NOVES CARTES A UN JOVE POETA:

LA CONCRECIÓ DEL MÈTODE

Introducció	75
Començar a escriure, començar a publicar	77
La necessitat	81
La inspiració	85
Llegir un bon poema	89
Entendre un bon poema	93
Poesia i literatura	97
Poesia i tradició	101
Poesia, filosofia i religió	111
Poesia i amor	117
Poesia i soledat	121

LES RAONS D'UNS POEMES

Poemes d' <i>Estació de França</i>	127
Poemes de <i>Càlcul d'estructures</i>	165
La meva Barcelona	171

PRÒLEGS I EPÍLEGS

Epíleg d' <i>Edat roja</i>	225
Pròleg a <i>Aiguafort</i> s	227
Pròleg a <i>Joana</i>	231
Epíleg de <i>Casa de Misericòrdia</i>	233
Epíleg de <i>No era lluny ni difícil</i>	239
Epíleg d' <i>Es perd el senyal</i>	243
Epíleg de <i>Des d'on tornar a estimar</i>	247
Epíleg de <i>Un hivern fascinant</i>	251

LES FONTS ENTRANYABLES

Lectura de Joan Maragall	257
Gabriel Ferrater, punt de partida	269
Miquel Martí i Pol: un subtil misticisme	283
L'empremta de Joan Vinyoli	293
Traduir Thomas Hardy	323
R. S. Thomas: Realisme, misticisme i nacionalisme	335
Sentir-se a prop d'Elizabeth Bishop	349
Una llarga lectura, de joventut a senectut: Rainer Maria Rilke	417
Gratitud	441

UNA LLARGA INTENSITAT

En el nostre univers, la complexitat —la vida— ve donada per la monumental combinatòria de partícules simples —*elementals*, les hem anomenat, amb un adjectiu més concís encara—. Avancem cap a alguna cosa que només acaba per ser-ho després d'una enorme quantitat de combinacions. Avancem cap al màxim de la pròpia complexitat, i això ha de deixar d'ocórrer tan sols amb la vellesa o la mort. Les persones a les quals la vida cansa en excés, per la seva pròpia debilitat o perquè els ha tocat una situació de partida molt dura i difícil, de vegades són proclius a buscar refugi en un descens d'aquesta complexitat, a buscar la senzillesa, una senzillesa que els va debilitant més encara, perquè la senzillesa només pot gaudir-se al final de la vida, com un retorn. Dit d'una altra manera: posar un cert ordre final a la meva obra poètica és agradable de dur a terme i molt propi de la senectut, però és necessari haver-la escrit. I aquesta és la història dels principals obstacles, errors i encerts que han acompanyat l'escriptura dels meus poemes al llarg de la meva vida.

El primer contacte seriós amb la poesia, el que ja va fixar per sempre el desig d'escriure'n, el vaig tenir als divuit anys, pels volts del 1954, quan em vaig trobar davant l'univers de Pablo Neruda, el primer mestre en l'obra del qual vaig poder començar a intuir què era allò i, de seguida, com desitjava jo que fossin els poemes.

Vaig penetrar amb tanta passió en l'obra del poeta xilè que em va costar deu anys alliberar-me de la seva influència excessiva, tot i que sempre he seguit llegint-lo amb tant

d'agraïment com admiració. Els mestres amb massa poder sobre nosaltres són perillosos. El «gran mal poeta», com el va anomenar Juan Ramón, em va aclaparar amb *Veinte poemas de amor*, amb *Residencia en la Tierra*, amb *Crepusculario*, amb *Navegaciones y regresos*. I quan va sortir *Memorial de Isla Negra*, la rendició ja va ser total. Encara penso que és la seva millor obra, juntament amb *Residencia en la Tierra*.

De seguida vaig acompanyar aquesta lectura amb la dels poetes de la generació del 98: Unamuno, Antonio i Manuel Machado, Gabriel y Galán, i Campoamor; amb els de la generació del 27: Lorca, Alberti i Cernuda; amb els poetes dels cinquanta: Celaya, Blas de Otero i José Agustín Goytisolo. Com també amb la literatura dels existencialistes francesos de l'època i —una immensa sort— els novel·listes russos del XIX (això ho he explicat a «Mare Rússia», l'únic dels sonets que he escrit que ho és alhora en català i en castellà). Tot això va succeir primer a Santa Cruz de Tenerife, ciutat on vaig viure primer dos anys seguits i més tard durant els estius, mentre passava la resta de l'any a Barcelona, l'únic lloc d'Espanya —junt amb Madrid, naturalment— on es podia estudiar Arquitectura.

A casa, a Santa Cruz, una matinada de l'estiu del 1956, als divuit anys, vaig escriure el meu primer poema. Estava assegut davant la finestra oberta, que donava als terrats foscos de la ciutat, en primer terme; als llums del port, en segon, altra vegada la fosca del mar i, a l'últim horitzó, als punts de llum d'algun poble de la Gran Canària, l'illa llunyana a davant nostre. Era un poema d'amor a una companya del curs preuniversitari, que just havíem acabat i que marcava el final del batxillerat. Havia estat la primera vegada a la meva vida que anava a classe amb noies.

El 1963, als vint-i-tres anys, vaig publicar el primer llibre de poemes. L'editor va ser Pere Vicens, de l'editorial Vicens Vives, exclusivament dedicada a llibres de text. El va publicar

fora de tota mena de col·lecció, i encara li estic agraït. El llibre (*Cantos para la coral de un hombre solo*) era avalat per un pròleg de Camilo José Cela, a qui no coneixia. Li vaig enviar l'original i el pròleg va arribar per correu, de seguida: deia que jo era un «surrealista metafísic». El seu tracte em va deixar per sempre una imatge afectuosa, riallera i amable de l'autor de *La colmena*, en contradicció amb gairebé tot el que he llegit i sentit sobre ell en el món literari. L'admirat Josep Maria Subirachs, amb qui em va unir una amistat que va durar fins a la seva mort, va il·lustrar el llibre amb els seus dibuixos, que són com les magnífiques escultures que feia a l'època. Amb l'editorial Vicens Vives publicaria també *Doméstico nació*, amb més dibuixos de Subirachs. En aquesta època ens vam casar la Mariona Ribalta i jo, vaig acabar la carrera d'arquitecte i el 1968 vaig accedir a la càtedra de Càlcul d'Estructures de l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona.

Hauria d'esperar fins el 1975, als trenta-set anys, per publicar el que per a mi va ser la primera fita poètica, *Crónica*, en aquella col·lecció de llibres blancs i blaus, «Ocnos», creada i dirigida per l'amic i poeta Joaquín Marco. D'alguna manera es tracta —encara que no ho fos— del primer llibre, ja que, amb una part d'aquells poemes, comença la meua Poesia Completa. Després encara, el 1979, arribaria a publicar *Predicación para un bárbaro* a l'editorial Prometeo, de València.

Amb tot, jo no havia arribat a assolir el nivell que em proposava: els poemes que buscava i que la inspiració *gairebé* trobava. Després de publicar quatre llibres, continuava sense resoldre res. Ja havia descobert que la poesia no és un ofici i que, malgrat treballar amb entusiasme, es pot ser cada vegada més mal poeta. Més de vint anys escrivint en castellà es tancaven amb una crisi que em va deixar un sentiment de temps perdut. És veritat que aquest sentiment només feia referència a un temps interior, i que no hi ha cap temps objec-

tivament perdut, però això no treu que jo sentís angoixa pel que ja havia d'estar escrit i que no existia.

Malgrat tot, no recordo haver pensat mai a abandonar: però aquest era un senyal que tant podia significar la força (tants anys passats buscant una expressió poètica pròpia m'havien curat de temors i de desesperances prematures, i la mateixa diagnosi de la no-validesa del conjunt de l'obra feta fins llavors em tranquil·litzava respecte a la pròpia capacitat d'autocrítica) com la misèria (el convenciment equivocat del mal poeta). La carpeta amb més de cent sonets en castellà que molts anys després vaig trobar al fons d'un armari era una prova d'aquesta ambigüitat. Però jo no em mentia: escrivia, i després publicava amb el convenciment que era la manera de poder veure des de més distància els propis poemes, i comprovava que no m'apropava al territori on desitjava arribar.

Jo hauria necessitat molts anys enrere una intuïció contundent sobre la qüestió de les llengües a la infància i, de seguida, una llarga i complexa reflexió sobre la diferent relació —molt diferent— d'una llengua amb la prosa o amb la poesia. La intuïció no va arribar-me fins als trenta-vuit anys i la reflexió no la vaig donar per acabada fins als cinquanta.

La il·luminació em va venir d'una carta d'un gran poeta i amic, Miquel Martí i Pol. Jo vivia a Sant Just Desvern i ell a Roda de Ter, d'on sortia poc perquè patia una esclerosi múltiple, i encara que alguna vegada va venir a casa, era jo que el visitava a ell amb freqüència. Però la correspondència —en català, perquè la llengua de la meva intimitat no havia canviat mai— era la nostra manera més regular de comunicar-nos. En una d'aquestes cartes, em deia que havia donat a llegir la meva carta anterior a la seva filla —i me'n demanava disculpes— per preguntar-li si la persona que l'havia escrit podia esdevenir un poeta català. En aquell mateix instant, en llegir-ho, vaig comprendre-ho. Molt excitat, vaig començar a pensar en tots els poetes que m'interessaven, tots els que

admirava i estimava procedents de qualsevol llengua, i també en els importants pels quals no sentís un afecte concret —tots els del cànon, vaja—, per veure si en trobava algun que hagués escrit en una llengua que no fos la materna. No en vaig trobar cap. O, més ben dit, només vaig trobar els poemes francesos de Rilke, i en aquell moment vaig recordar com m'havia sorprès la seva baixa qualitat comparada amb l'obra en alemany. Hi vaig trobar reflectida una petita mostra del conflicte.

De seguida vaig començar a escriure, i aviat vaig publicar els primers onze llibres en català: el primer, *L'ombra de l'altre mar*, amb un pròleg d'en Miquel, i el següent, *Vell malentès*, el 1981, molt seguits —massa—; *Cants d'Hecatònim de Tifundis* i *El passat i la joia* (tots dos el 1982); *Raquel, La fosca melangia de Robinson Crusoe* i *Rèquiem per a Anna* (tots tres el 1983); *Mar d'hivern* (el 1986); *Cantata de Sant Just, La dona del navegant* i *Poema per a un fris* (tots tres el 1987).

Van guanyar els que llavors eren els premis més importants dels que exigien una presentació prèvia de l'original. En va ser la culminació el premi Carles Riba a *Mar d'hivern*. Però tots els llibres tenien el mateix defecte: l'excés d'entusiasme poètic i lingüístic, natural pel fet d'acabar de descobrir la causa primera de tots els meus problemes, el que jo ignorava de la relació entre la poesia i la llengua. De tots aquells llibres, a l'obra completa en queda l'equivalent a un sol llibre, amb el títol explícit de *Restes d'aquell naufragi*, i no és fins el 1986, amb *Llum de pluja* —escrit als quaranta-vuit anys—, que començarà a regularitzar-se la meva escriptura i la seva publicació. Tinc una obra en la qual gairebé no hi ha poemes de joventut. Però em consola pensar que això és un avantatge, perquè jo mateix, quan llegeixo la poesia completa d'algú, acostumo a fer-ho començant pels últims poemes que va escriure i vaig continuant enrere fins que, en general, ho deixo córrer quan m'acosto a la producció de joventut.

Quan vaig publicar el primer llibre en català —*L'ombra de l'altre mar*—, em va arribar una delicada confirmació que no havia perdut el temps en la meua perseverança poètica en castellà. Jo no sabia que en Josep Maria (Subirachs), bon amic de Salvador Espriu, li havia enviat el llibre amb el prec explícit que en fes un diagnòstic. Un dia en Josep Maria em va obsequiar amb una targeta que duia la capçalera impresa del poeta, que contestava la seva sol·licitud. La calligrafia era atapeïda, i ocupava les dues bandes del full. Entre altres coses, li deia: «Tinc prou nas per assegurar-vos que [la poesia del senyor Margarit] és una gran poesia, que es pot dir vàlidament de moltes maneres, però aquesta, la del senyor Margarit, em “convé”, s'avé amb la meua sensibilitat: poemes breus, sobris, “densos”, necessaris, greus, serens, dominats, amb una ironia no massa aparent, d'una musicalitat apagada i perfecta, d'un lèxic triat però no gens preciosista, d'un bon gust senyorial. Que el senyor Margarit és un home i un intel·lectual madur, és evidentíssim: cap vestigi de falsa originalitat, d'obsenitat ni de gratuïtats funambulesco-surrealistes. Que vingui del castellà no es nota ni m'importa. I millor».

M'acostava a l'edat a què Rilke i Maragall van morir. Però també sabia que era una edat en la qual Saint John Perse, Juan Ramón, Kavafis o Martí i Pol no havien escrit, encara, els seus millors poemes. Jo arribava a la poesia catalana quan se sortia d'un franquisme en què havien conviscut una burgesia a la qual Ferrater havia tractat d'analfabeta i destructora cultural, i l'esquerra progressista del moment, endurida i alhora anquilosada per una oposició impossible a un règim polític sorgit d'una victòria militar, després d'una desolada i sagnant guerra civil.

El punt de partida per a molts dels poetes catalans que aquells dies vam començar a tenir història —bona o dolenta, però història al cap i a la fi— penso que es diu Gabriel Ferrater. Cenyint-me, per a major claredat, únicament a les influèn-

cies que venien de la pròpia llengua catalana, i d'aquestes les més directes —vull dir de poetes llegits i coneguts per nosaltres quan encara eren vius—, he d'esmentar Riba, Carner, Foix i Joan Oliver. Aquest és l'origen, una mena de lloc de naixement, format per antecessors molt diferents, però que tenen una cosa en comú: el seu aïllament. Em sembla que la diagnosi que vaig fer respecte d'aquesta qüestió en un article publicat al *Quadern d'El País*, el 22 de setembre de 1988, i que ocupa el capítol 9.2 d'aquest llibre, continua sent vàlida.

Per dir-ho de manera breu, la poesia catalana entrava, plenament normalitzada, en l'últim terç del segle xx. En un segle, la cadena des de Verdaguer i Maragall, a través de poetes com Riba, Carner, Pere Quart i Foix, havia recuperat l'enorme temps perdut. Espriu i Ferrater havien fet molt bé la seva feina. Els poetes d'edat més avançada ara són Vinyoli, Miquel Martí i Pol i Vicent Andrés Estellés. Màrius Torres havia mort massa jove.

Però aquest corrent, que podríem anomenar «realisme líric», al marge que a mi em pugui semblar el braç principal del riu, no és l'únic. De fet, totes les literatures europees i americanes presenten, a partir dels anys vint, un corrent permanent que podem anomenar avantguardista, tot i que de vegades sigui pura rereguarda.

Aquest no és el lloc per plantejar què són les avantguardes; podem acceptar l'arrel d'ordre moral que assenyala Ferrater en les seves conferències sobre Foix, la reducció del poema a una expressió tan personal que arriba a la irracionalitat, convertida així en sistema: «La impossibilitat de comunicació convertida en la base de la poesia» com a reacció al fàstic davant del que aquella Europa burgesa va fer amb la generació que havia anat a la guerra europea de 1914-1918.

Cada poeta escriu la seva obra i reflexiona sobre la poesia en estreta relació amb el concepte que en té, no només en general, sinó també de la poesia que cal escriure (o que ell

o ella són capaços d'escriure) en un determinat moment històric.

D'altra banda, en qualsevol cultura és desitjable que el poeta i el crític arribin, cadascun en el seu terreny, al mateix nivell. Una literatura no pot funcionar amb poetes de primera i crítics de tercera, o viceversa. Tampoc és bo que el crític sigui un poeta frustrat, ni que el poeta cregui que, com a tal, ja porta en ell el millor dels crítics. L'equilibri entre les dues activitats és imprescindible per a la bona salut d'una cultura, però això és, si és que és possible, per a una altra època que no veuré.